

"Paralaksa-prikaz prostora u umjetnosti i u crtežima djece"

Novak, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:432729>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVA NOVAK

PARALAKSA - PRIKAZ PROSTORA U UMJETNOSTI I U CRTEŽIMA DJECE

Diplomski rad

Pula, srpanj, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

IVA NOVAK

PARALAKSA - PRIKAZ PROSTORA U UMJETNOSTI I U CRTEŽIMA DJECE

Diplomski rad

JMBAG: 0303065569, redovita studentica

Studijski smjer: Učiteljski studij

Predmet: Metodika likovne kulture

Znanstveno područje: Umjetničko područje

Znanstveno polje: Likovna umjetnost

Znanstvena grana: Likovna pedagogija

Mentorica: doc.art.dr.phil. Aleksandra Rotar

Pula, srpanj, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Iva Novak, kandidatka za magistru primarnog obrazovanja, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Iva Novak dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Paralaksa - Prikaz prostora u umjetnosti i u crtežima djece“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____, _____ godine

Potpis

Zahvala

Zahvaljujem se svojoj mentorici doc.art.dr.phil. Aleksandri Rotar, što mi je predložila temu diplomskog rada i što mi je uvelike pomogla sa svojim savjetima oko izrade i pisanja samog rada, te stjecanja novih znanja u području likovnog odgoja i umjetnosti, kao što su oblikovati osobni i društveni identitet učenika; oplemeniti i obogatiti sliku o sebi i o svijetu u kojemu žive; razviti sposobnost kreativnog mišljenja i djelovanja; usvojiti likovnu i vizualnu pismenost (razumijevanje umjetničkih strategija i koncepata, razumijevanje složene vizualne okoline i njeno kritičko prosuđivanje, vrednovanje i aktivno oblikovanje), te praktičnu primjenu tehnika, alata i medija.

Također se zahvaljujem svim profesorima i asistentima Fakulteta Jurja Dobrile za odgojne i obrazovne znanosti, te osnovnim školama (koje su sudjelovale i omogućile mi odrađivanje stručne prakse);

- Osnovna škola Veruda Pula (omogućila praksu i izvedbu sata)
- Osnovna škola Kaštanjer (omogućila praksu)
- Osnovna škola dr. Mate Demarin Medulin (omogućila praksu)
- Osnovna škola Bušetine (omogućila izvedbu sata)

Veliku zahvalu upućujem učiteljicama:

- Gabrijeli Perić-Kolić (Osnovna škola Veruda)
- Gordani Brlas (Osnovna škola Bušetine)
- Mariji Jurković (Osnovna škola Bušetine)
- Meliti Guth-Santro (Osnovna škola Bušetine)

te svim učenicima koji su sudjelovali i pružili svoje radove koje sam na kraju ispitala te uvrstila u svoj diplomski rad, jer bez njihovih radova moj diplomski rad ne bi bio potpun.

Veliku zaslugu dugujem svojim roditeljima i obitelji što su mi omogućili studiranje, kao i svojim osnovnoškolskim učiteljima koji su me motivirali za upis na učiteljski fakultet.

Sadržaj

Uvod.....	2
1. Prikaz prostora u umjetnosti	3
1.1. Ikonografska (hijerarhijska perspektiva).....	4
1.2. Vertikalna perspektiva.....	5
1.3. Obrnuta perspektiva (prevaljivanje oblika)	6
1.4. Geometrijska (linearna) perspektiva	7
1.5. Atmosferska perspektiva.....	8
1.6. Koloristička perspektiva	9
1.7. Prikaz prostora poznatih slikara uz paralaksu.....	10
1.7.1. Rodríguez Diego de Silva y Velázquez, „Las Meninas“ (1656.).....	10
1.7.2. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijevih“ (1434.)	13
2. Prikaz prostora u crtežima djece	15
2.1. Dijete i prostor.....	15
2.2. Prikaz prostora u likovnom izražaju djece	16
2.3. Razvoj likovnog izražavanja.....	17
2.3.1. Faza intelektualnog realizma	17
2.3.2. Transparentni prikaz	18
2.3.3. Prikaz akcije u fazama kretanja	19
2.3.4. Emotivna proporcija	20
2.3.5. Prevaljivanje oblika	21
2.3.6. Rasklapanje oblika	22
2.3.7. Vertikalna perspektiva.....	23
2.3.8. Obrnuta perspektiva.....	24
2.3.9. Poliperspektiva	25
2.4. Marijan Richter.....	26
3.1. Cilj istraživanja	28
3.2. Hipoteze.....	28
3.3. Zadaci istraživanja	28
3.4. Varijable.....	28
3.5. Uzorak.....	28
3.6. Mjerni instrument	29
3.7. Pisana priprema.....	30
3.8. Likovne tehnike	34
3.8.1. Kolaž.....	34
3.8.2. Flomasteri	35

3.8.3. Pastele.....	36
3.8.4. Vodene boje.....	37
3.9. Rezultat istraživanja.....	38
3.10. Analiza dječjih radova	40
3.10.1. Prvi razred.....	40
3.10.2. Drugi razred	41
3.10.3. Treći razred.....	44
3.10.4. Četvrti razred	45
4. Zaključak.....	47
5. Literatura.....	50

UVOD

U ovome diplomskom radu prikazan je i objašnjen prikaz prostora u umjetnosti i crtežima djece. Slikari prikazom prostora na plohi bave se provođenjem višedimenzionalne stvarnosti u sliku ili crtež. U prostoru je važno orijentirati se i spoznati gdje se netko ili nešto nalazi. Prostor doživljavamo kroz tri dimenzije: širinu, dužinu i visinu. Tijekom povijesti umjetnosti umjetnici su koristili različite načine prikazivanja prostora. Jedna od metoda prikazivanja prostora na plohi naziva se perspektivom. Prikaz prostora razlikuje se u različitim povijesnim razdobljima.

Crtež je način univerzalnog izražavanja u likovnoj umjetnosti i stariji je od pisma. Možemo zaključiti da je crtež prva pojava u likovnoj umjetnosti. Crtež je grafički prikaz oblika na nekoj površini kao i slika predmeta ili pojava rađena s pomoću crtačkog materijala i pribora. Oblici se u crtežu prikazuju crtom (linijom), obrisom i mrljom. Elementi crteža su linija, tekstura, točka, ton, ploha i boja. Dječji crtež može poslužiti kao pokazatelj dječjeg razvoja. Svako dijete je različito u likovnom izražaju. Prikaz prostora u crtežu djece može biti djetetov pokazatelj razumijevanja okoline, unutarnjih iskustava, strahova, osjećaja i stavova.

Cilj ovog rada je proučiti prikaz prostora u umjetnosti i crtežima djece, istražiti prikaz prostora kroz različite crtačke tehnike u razrednoj nastavi i informirati se o važnosti prikaza prostora u umjetnosti i crtežima djece.

1. Prikaz prostora u umjetnosti

Trodimenzionalni prostor ima tri dimenzije: širinu, visinu i dužinu. „Pod riječju prostor podrazumijevamo dva pojma: trodimenzionalni prostor i dvodimenzionalni prostor, prostor plohe" (Jakubin, 1999: 40). Za kretanje kroz prostor i njegovo doživljavanje može se reći da je vrijeme njegova četvrta dimenzija, kako je vidljivo na slici André Deraina, gdje su automobili i ljudi u pokretu uz prisustvo linearne perspektive koja je naglašena dinamikom polukružnog kretanja ceste.

U prostoru se nalaze oblici koje je stvorio čovjek i priroda. Dvodimenzionalni prostor možemo povezati s plošnim izražavanjem. Ploha ima svoj prostor koji je određen njenom dužinom i širinom, posjeduje dvije dimenzije, ne vide se dubina i volumen. Prikaz prostora razlikuje se u različitim povijesnim razdobljima.

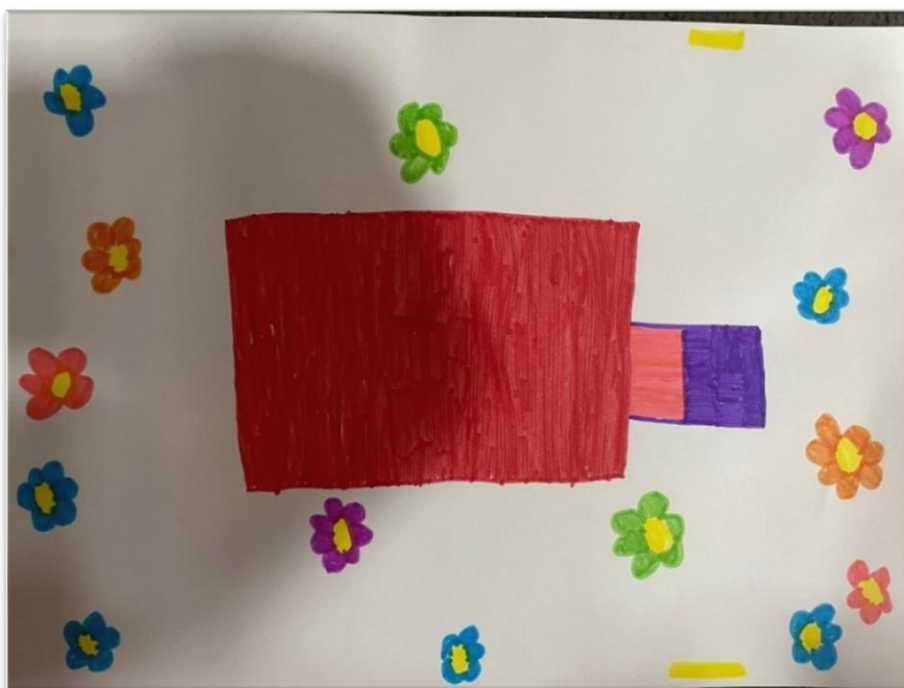

Reprodukcija 1. André Derain, "Westminsterski most", ulje na platnu, 1905.

(<https://encrypted-tbn0.gstatic.com>)

1.1. Ikonografska (hijerarhijska perspektiva)

Ikonografska perspektiva je način prikazivanja gdje se veličinom lika određuje važnost tog lika i njegovo značenje. Takav način prikazivanja ne crta likove i objekte na način kako oni izgledaju već svojim likovnim izrazom, izražava njihovo značenje. Ovakav način izražavanja naziva se još i emocionalni realizam. Dijete je zaokupljeno svojim osjećajima prema objektu pa se to odražava i u njegovom likovnom izražavanju. Ako želimo saznati kako dijete doživljava sebe u svojoj obitelji ili u nekoj drugoj zajednici, možemo to zaključiti promatrajući njegov likovni rad. (M. Vukšinić, 2006). Ikonografska perspektiva je istjecanje statusne važnosti likova s razmjernom veličinom. Na reprodukciji 2. nalazimo primjer ikonografske perspektive, možemo primijetiti na crtežu gdje su cvjetovi nesrazmjerno veći od motiva škole koji je nacrtan u tlocrtu.

Reprodukcija 2. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“, Bušetina, autorica T.G.) Fotografirala Iva Novak ©

1.2. Vertikalna perspektiva

Vertikalna perspektiva je jedan od načina prikazivanja prostora kad se pokušavaju ostvariti prividi prostora te se izražavaju plošno. Predmeti koji su u stvarnosti jedan iza drugoga na plohi se prikazuju jedan iznad drugoga. Na reprodukciji 3., ne možemo primijetiti privid dubine već se prostorni planovi protežu vertikalno jedan iznad drugoga bez preklapanja. S obzirom na to da dijete ne poznaje zakon kadra, ono što je u prvom planu smješta na plohu u donji dio, a ono što je u drugom, trećem, četvrtom.. slaže redom jedno iznad drugoga. Ovakav način prikazivanja plohe najčešće slikaju djeca predškolske dobi i mlađe školske dobi. Djetetu možemo dati da naslika objekte na školskom dvorištu, najčešće su to: golovi, koš, mreža i škola. Dijete će pokušavati spoznati da su objekti poredani jedan iza drugog, dok će u procesu slikanja objekte svrstavati jedno iznad drugog. Na slici je prikazan primjer kako se golovi nalaze jedno iznad drugog, dok su škola i koš naslikani prema gornjem lijevom kutu.

Reprodukcija 3. „Moj školski okoliš“, kolaž (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor A.Z.) Fotografirala Iva Novak ©

1.3. Obrnuta perspektiva (prevaljivanje oblika)

Dijete promatranjem uočava da linije nekog tijela se prividno mijenjaju s obzirom na njegovu udaljenost. Obrnuta perspektiva nastaje tako da dijete prikazuje predmete što sličnije predmetima u stvarnosti. U pokušaju prikaza predmeta dolazi do iskrivljavanja kutova i smjera linija. Dijete ne može u potpunosti ostvariti treću dimenziju, te pri pokušaju ostvarivanja dolazi do prevaljivanja oblika u ravnu plohu. Takav način izražavanja prostora najčešće se susreće kod djece predškolske dobi i mlađeg školskog uzrasta. Pojedini elementi naslikani su i orijentirani na različite strane. Obrnuta perspektiva ipak uspijeva dočarati voluminoznost objekata i postavlja problem prostornog razmještanja po dubini. Kao što možemo vidjeti na reprodukciji 4. prevaljivanje oblika se najviše ističe na zgradi koja je naznačena plavom i ljubičastom bojom, dok stepenice koje su u crvenoj boji i lik koji je u plavoj boji prevaljuju se na zgradu.

Reprodukcija 4. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor O.S.)

Fotografirala Iva Novak ©

1.4. Geometrijska (linearna) perspektiva

Geometrijska ili linearna perspektiva je način prikazivanja prostora koji ne koriste učenici mlađe školske dobi. Najčešće ga susrećemo kod djece starijih razreda osnovne škole. Takav privid prostora zasniva se na geometrijskoj konstrukciji prostorne ili optičke piramide. Oblici koji se udaljavaju od promatrača postaju sve manji, ali se smanjuju pravilno, odnosno pravocrtno unutar kosih crta koje se spajaju u žarišta (reprodukcija 5). Razvoj geometrijske perspektive podrazumijeva usredotočenje na optičke uvjete čovjekove percepcije.

Geometrijska perspektiva je s jedne strane "zakonita optička pojava ('kako vidimo svijet?')" (Ivančević 1996: 107). Na M. Hobbema: „Aleja u Middelharnisu“ krajolika možemo primijetiti prisutnost pojačavanja važnosti, pozadinske razrađenosti drveća koje ide u beskraj. Stabla koja su bliže su viša, od drugih stabala, stabla koja su naslikana u smjeru horizonta su sve manja, najmanja su u fokus točki. Na reprodukciji 5. istaknuta je dinamika zbog izražene linearne perspektive.

Reprodukcija 5. Meindert Hobbema: „Aleja u Middelharnisu“, ulje na platnu, 1689.

(<https://upload.wikimedia.org>)

1.5. Atmosferska perspektiva

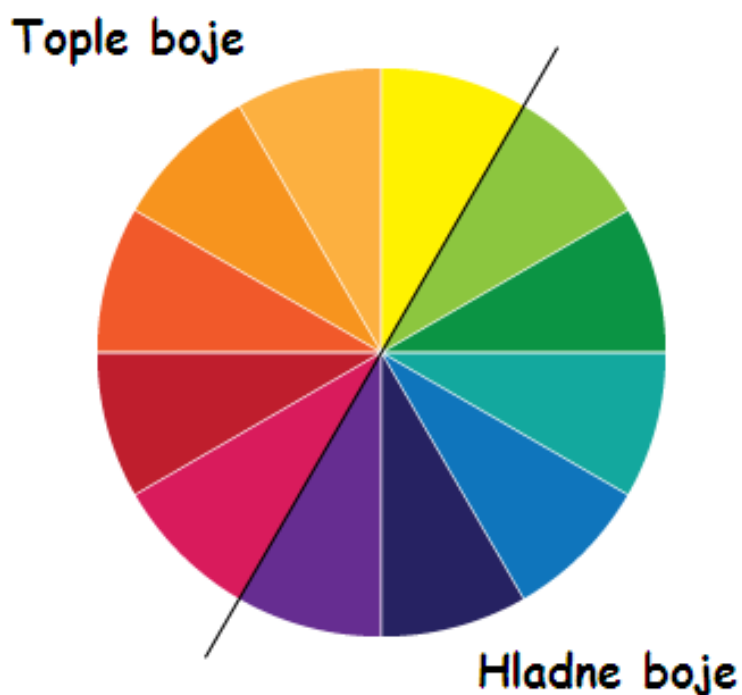
Atmosfersku perspektivu nazivamo još i zračnom perspektivnom. Ona se zasniva na promjeni boja i obrisa koja nastaje zbog prostorne udaljenosti oblika i slojeva zraka, odnosno atmosfere. Učenici starije školske dobi najčešće iz zornog iskustva mogu uočiti da su boje bližih oblika intenzivnije, a obrisi oštrij, dok udaljavanjem boje postaju bljeđe, a obrisi nejasni. Na primjeru reprodukcije 6., oblici i likovi su udaljeni od promatrača, te se gubi oštrina obrisa, a motivi koji se nalaze bliže su oštrij. Tonovi se izbljeđuju kako se udaljavaju od promatrača i gubi se puni spektar boja. Promatramo li prirodu možemo primijetiti da su boje oblika koje su bliže promatraču jasne, a obrisi oštri. Promatrajući u daljinu boje postaju bljeđe i mutnije, a obrisi meki i nejasni.

Reprodukcija 6. Pieter Brueghel stariji, „Žetva“, ulje na platnu, 1565. (<https://i.pinimg.com>)

1.6. Koloristička perspektiva

Koloristička perspektiva je način prikazivanja prostora u kojemu se koristi dinamička vrijednost boja. Tople boje optički se nameću, približavaju, a hladnije, optički udaljavaju (reprodukcija 7). Boje se ne miješaju na paleti već se slika čistim bojama. Odnosi svjetlo i tamno, pretvaraju se u odnose toplo i hladno. Učenici već u mlađem uzrastu upoznaju toplo i hladni kontrast i na takav način prikazuju prostor. Koloristička perspektiva temelj je modernog slikarstva.

Reprodukcija 7. Tople i hladne boje (<https://www.mamaklik.com>)

1.7. Prikaz prostora poznatih slikara uz paralaksu

1.7.1. *Rodríguez Diego de Silva y Velázquez, „Las Meninas“ (1656.)*

Najveće remek – djelo španjolskog baroknog slikara Diego Rodríguez de Silva y Velázquez je „*Las Meninas*“, monumentalno ulje na platnu. Slika predstavlja veliku prostoriju Filipove palače u čijem se središtu nalazi petogodišnja princeza Margarita Tereza koju dvore dvorske dame, patuljak i pas. Umjetnik nije slikao haljinu već svjetlost koja se reflektira u njegovom oku od predmeta, koji je slučajno vrpca. Umjetnik svjetlost prevodi u tonove, dajući impresiju boje, teksture i oblika vrpce. Kompozicija je na prvi pogled zatvorena sa svih strana, međutim imamo elemente gdje se vidi otvaranje. Prozori su na lijevoj strani, ali se kroz njih ne vidi, u pozadini se nalazi otvor vrata koji je zabljesnut svjetlošću. U kompoziciju svjetlosti uključen je i odraz u zrcalu, predstavlja prikaz refleksa i izvor svjetlosti. Prostor na slici je prikazan u skladu s baroknim ukusom, otvoren na sve strane. Možemo primijetiti nepoznate granice prostora u tami i pogled u nedogled u zrcalu. Naizgled spontana i neformalna slika koja prikazuje slučajno uhvaćen kadar iz svakodnevnog života kraljevskog dvora zapravo je prava umjetnina. Kružna kompozicija prikazuje se u grupiranju likova u parove i trojke oko princeze. Kontrast je prikazan čistom bijelom haljinom s tonovima ostalih likova koji se stapaju s mračnim bojama ostatka prostorije. Figure s prozora bočno su obasjane svjetlošću koja prolazi zdesna nalijevo i ujednačava asimetrično platno. Linearna perspektiva slici daje trodimenzionalnu dubinu te centrira promatrača u fizički prostor (*Digitalizirana zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“, Varaždin, 2023.*).

„*Las Meninas*“ Gombrich opisuje na sljedeći način: „Tu vidimo samog Velázqueza kako radi na velikoj slici i ako pažljivije pogledamo, otkrit ćemo i što slika. Zrcalo na stražnjem zidu ateljea odražava likove kralja i kraljice... koji poziraju za portret. Mi, dakle, vidimo ono što oni vide – gomilu ljudi koja je došla u studio. To je njihova mala kćer, infanta Margarita, u pratnji dvije dvorske dame, od kojih joj jedna pruža osvježenje dok se druga klanja kraljevskom paru. Znamo njihova imena, a poznajemo i dva patuljka (ružnu ženu i dječaka koji zadirkuje psa), koji su služili za zabavu. Ozbiljni ljudi u pozadini kao da paze da se posjetitelji pristojno ponašaju.“ (Gombrich, 1999:408).

Drugi izvor navodi: „Smještena u palaču Alcázar u Sevilli, slika Dvorske dame (*Las Meninas*) prikazuje intrigantnu scenu u koju je Velázquez uključio i autoportret prikazavši samog sebe kako slika portret kralja Filipa IV. i kraljice Marijane. Pritom se čini da se kraljevski par, čiji se odraz može vidjeti u ogledalu na stražnjem zidu, nalazi u istoj prostoriji s promatračem. Na vratima se nalazi kraljičin dvorski upravitelj don José Nieto Velázquez. U središtu je slike infantkinja Margarita Tereza s dvije dvorske dame. Velázquez portretu male princeze daje ozračje ranjivosti, njezina je poza ukočena, osobito kad se uspoređi sa zaigranošću dvorskog patuljka koji nogom gurka kraljeva psa prikazanog na desnoj strani slike. Umjetnik igrom svjetla i sjene stvara uvjerljivu iluziju prostora, što je tipično za barokni stil. Velázquez svjetlo koje se probija kroz prozor usmjerava na lik i haljinu infantkinje. Potezi kista vidljivi su kad se slika promatra izbliza te postaje jasno da je umjetnik stvorio teksturu dodajući slojeve boje.“ AB (Farthing, 2015:221).

Autorica teksta je Alike Braine (AB) umjetnica je i slobodna predavačica za Nacionalnu galeriju u Londonu. U istoj knjizi se motivi kralja i kraljice na ogledalu pokazuju na sljedeći način: „Na stražnjem zidu prostorije visi ogledalo u kojem se vidi odraz kralja i kraljice. Kraljevski par, koji se pojavljuje kao tema brojnih Velázquezovih portreta, malen je i udaljen, ali svejedno zahtijeva pozornost promatrača. Ogledalo služi kao simbol svrhe umjetnosti: reflektiranje stvarnosti.“

U opisu dvorske dame primjećujemo: „Dvorska je dama desno od infantkinje Isabel de Velasco. Ona gleda prema kralju i kraljici klanjajući im se. Lijevo je od infantkinje Maria Agustina Sarmiento, koja ponizno kleči pred svojom gospodaricom nudeći joj osvježanje na srebrnom pladnju.“ (Farthing, 2015:221).

Reprodukcija 8. Rodríguez Diego de Silva y Velázquez, „Las Meninas“, ulje na platnu, 1656.
(<https://sothebys-com>)

Prema mišljenju Aleksandre Rotar: „U sam fenomen paralakse možemo uvrstiti nekoliko motiva: promatrača slike (ja), kralja i kraljicu (naslikani u ogledalu postavljenom na zid u dnu prostorije, kao nebitne figure u nestajanju), slikar Velázquez (promatra sliku koju slika, ujedno kralja i kraljicu, tj. mene promatračicu), članove obitelji kraljevskog dvora (dinamično su postavljeni u prvi plan oko infantkinje), kraljičinog dvorskog upravitelja (koji nosi isto prezime kao i sam slikar i zbog prikaza njega ispred otvorenih vrata u susjednoj osvijetljenoj prostoriji, što podrazumijeva važnost osobnosti kao kraljičinog savjetodavca i slikarevog kuratora).

Pojam paralaksa je poznat nama danas u filozofiji i mnogi ga suvremeni filozofi koriste u svojim tekstovima i knjigama.“

1.7.2. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijevih“ (1434.)

Na platnu su prikazani muškarac i žena koji stoje na maloj udaljenosti jedan od drugoga u spavaćoj sobi. Slikar je ruke prikazao gotovo u središtu slike, čemu pridodaje posebno značenje. Oba lika slike odjeveni su u svečanu odjeću. Gledajući u sliku možemo zaključiti da je žena trudna, odnosno naglašava se važnost žene, njene plodnosti. Postoje razni detalji u prikazanoj sobi, kao što je okruglo ogledalo na zidu, klupa s narančama, luster, a u okruženju dominira krevet s baldahinom.

Glavni simbolički element je ogledalo koje prikazuje odraz glavnih likova. Na reprodukciji 9., prikazan je prostor sobe. Slikar se je posvetio detaljima koji se nalaze u spavaćoj sobi, kao i detaljima odjeće na oba lika.

Reprodukcija 9. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijevih“, ulje na platnu, 1434.

(<https://3minutosdearte.com>)

Na reprodukciji 10., uočava se da su umjetnici tijekom renesanse ponekad skrivali svoje autoportrete unutar svojih djela, te na taj način možemo primijetiti natpis „Jan van Eyck je bio ovdje“. Umjetnik koji potpisuje svoj rad danas je uobičajena pojava, ali tijekom renesanse to je bila nova pojava. U zrcalu vidimo troje svjedoka, od kojih je muž i žena, te sam slikar. Jan van Eyck je naslikao zrcalo niže u odnosu na figuru muškarca i žene. Zrcalo je ukrašeno prizorima iz Kristove muke, primjećujemo da su prizori uskrsnuća smješteni na ženinoj lijevoj strani, dok je na desnoj strani kod muškarca prikazana Kristova muka.

Reprodukcija 10. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijevih“, ulje na platnu, 1434.
(<https://www.thecollector.com/arnolfini-portrait-theories-analysis/>)

2. Prikaz prostora u crtežima djece

Postanak čovječanstva počinje tragom koje je čovjek ostavio u prostoru, na zidovima špilja, kamena, drveću. U mnogim spiljama diljem svijeta primjećujemo zanimljiv umjetnički izričaj čovječanstva. Na zidovima špilja možemo pronaći otiske dlanova kao i apstraktne znakove koji su sastavljeni od linija i točaka. Čovjek je uvijek imao potrebu likovno se izraziti. Likovni izraz djeteta započinje već u kolijevci. Djeca opažaju i analiziraju predmete u svojoj okolini te time obogaćuju svoj likovni rječnik. Spoznaja da je okružen prostorom i elementima koji taj prostor sačinjavaju, motivira ga na istraživanje novih mogućnosti. Djeca se igraju crtom, bojom, plohom i prostorom. Crtež je pokazatelj djetetove zrelosti, kako motoričke tako i intelektualne. Uspješnost crteža kod djece ovisi i o stupnju grafomotorike.

Reprodukcija 11. Konture šaka u pećini, Meksiko (<https://encrypted-tbn0.gstatic.com>)

2.1. Dijete i prostor

Prostor djeteta izražava tako da se ono što se nalazi u prvom planu crta na donji dio slike, a ono što se nalazi dalje crta iznad. Dijete okomito niže oblike jedan iza drugoga. Najprije crta različite linije kao što su ravne, tanke, debele crte. Da bi pojmlili prostor oko sebe i predočili ga djeca trebaju razvijati percepciju i likovno-estetski senzibilitet učenika. Ponekad djeca doživljavaju prikaz prostora kao problem. Prateći razvoj dječjeg crteža možemo uočiti da se prikaz prostora razvija puno sporije od prikaza figure čovjeka. Prikazati i spoznati prostor dugotrajan je proces. Dječji crteži prikazuju

dječja unutrašnja iskustva, prostorne predodžbe, posebna značenja, smjernice za intervenciju i dječje razumijevanje vremena i redosljed odvijanja događaja.

2.2. Prikaz prostora u likovnom izražaju djece

Prostor se sastoji od prirodnih oblika i oblika koje je stvorio čovjek. Takvi oblici određuju prostor i njegova svojstva. Na površinu plohe papira djeca mogu unijeti svoju predodžbu događaja u manjem ili većem prostoru. Prije nego što krene slikati dijete određuje s kojeg gledišta će prikazati vanjski prostor. Svako dijete je individua i ima vlastitu viziju okoline. Dječji radovi se većinom razlikuju jer svako dijete vidi prostor na svoj način. Ako želi prikazati nešto što je dalje, može prikazati iznad onog što je bliže. Oblici se mogu nizati, prikazati uspravno ili jedan pored drugoga. Slikom se može obuhvatiti samo dio prostora. Prostor se uvijek širi izvan slike. Djecu treba poticati da budu ono što jesu i da se likovno izraze na onaj način na koji oni vide prostor. Na reprodukciji 12., vidimo kako su škola i igralište umanjeni za prostor koji je učenik ispunio bojama kolaža koje predstavljaju oblake i nebo. Školu je smjestio u donji desni kut, dok je igralište u suprotnom kutu. Figura je nešto manja od škole, dok je višlja od igrališta. Igralište je poprilično umanjio i nije dodavao previše motiva s kojima se inače susreće, pažnju je obratio na nebeski prostor.

Reprodukcija 12. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor K.K.)

Fotografirala Iva Novak ©

2.3. Razvoj likovnog izražavanja

Sposobnost likovnog izražavanja djeca ne uče već razvijaju iz prirodnih potencijala. Potrebno je djetetu omogućiti interakciju unutrašnjeg svijeta i vanjske okoline. Sposobnost doživljavanja prostora povezana je sa psihofizičkim razvojem djeteta. Potrebno je poticati psihofizički razvoj djeteta aktivnostima koje su usmjerene poticanju razvoja motoričkih vještina, razvoja govora, socijalnog i emocionalnog razvoja i naravno kognitivnog razvoja djeteta. Razvojna psihologija i pedagoška praksa tumače kako djeca drugačije shvaćaju vanjski svijet od odraslih. Dječje razumijevanje prostora je postepeno. U najranijoj dobi vidljivi prostor za dijete nema dubine. Djeca doživljavaju stvari više emotivno nego prostorno. Dijete može nacrtati svoju obitelj u kući, za blagovaonskim stolom, ali ono neće nacrtati i obraćati pozornost na prostor već na emocije koje osjeća prema ukućanima. Dijete je individualno biće koje ima vlastite interese, stavove, potrebe i emocije. Postepeno shvaća prostor kretanjem kroz njega. Za svako razdoblje dječjeg likovnog razvoja značajno je kretanje kroz prostor, korištenje prostora, predodžbe o prostoru, promatranje likovnih djela. Dijete likovna dijela može promatrati i doživljavati, time obogaćuje svoju svijest i gradi znanje o vanjskom svijetu. Važan faktor je djetetov osobni psihofizički razvoj. Razvojne faze dječjeg likovnog izraza prema autorima Grgurić, Jakubin (1996) dijele se na:

- fazu šaranja ili primarnih simbola (od 1. do 3. godine)
- fazu sheme ili složenih simbola (od 4. do 6. godine)
- fazu intelektualnog realizma (od 6. do 10. godine)

2.3.1. *Faza intelektualnog realizma*

Faza intelektualnog realizma zasniva se na proširenim obilježjima faze šaranja i faze sheme. Od 6. do 10. godine dijete prelazi u višu psihičku razvojnu fazu, počinje shvaćati prostor oko sebe i ima veće likovne sposobnosti. U ovoj fazi dijete crta ono što zna, crta dijelove prostora koji se vide i koji se ne vide. Za ikonografsku perspektivu možemo primijetiti da dijete crta ono što o predmetu i prostoru zna, a ne ono što vidi. U likovnom izražavanju prisutna je vertikalna i obrnuta perspektiva i poliperspektiva. Prikaz prostora u fazi intelektualnog realizma ima karakteristike da se na istom crtežu vidi više različitih načina prikaza i prevaljivanje oblika.

2.3.2. Transparentni prikaz

Na primjeru reprodukcije 13., vidimo da dijete ne prikazuje samo školski okoliš, nego i interijer sa školskim klupama i učenicima u njoj. Učenik opaža elemente koje voli u školi. Prikazuje ono što vidi, a ne puko viđenje školskog dvorišta. Učenik zanemaruje stvarni izgled objekata i daje vlastitu interpretaciju. Dijete slika učenike preko školske zgrade. Učenik prikazuje stabla, sunce i školu na istoj visini plohe papira, dok je figure smjestio u središnji zeleni dio, koji predstavlja igralište.

Reprodukcija 13. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor B.R)

Fotografirala Iva Novak ©

2.3.3. Prikaz akcije u fazama kretanja

Prikaz akcije u fazama kretanja odnosi se na prikaz vremenskog slijeda neke radnje ili pokreta. Djeca počinju pokazivati interes za pokret i prepričavanje njima bitnog događaja ili radnje. Često dijete prikazuje akciju u određenom vremenskom slijedu, prikazuje željeni pokret, umnožava noge, ruke, nogometne lopte, košarkaške lopte i slično. Primjer reprodukcije 14., učenica prvog razreda prikazuje školu kao manji dio slike, ona se nalazi u donjem lijevom kutu, dok igralište zauzima veći dio prostora plohe papira. Možemo zaključiti da je učenici bitnije igralište u školskom okolišu nego školska zgrada. Također možemo primijetiti da likovi imaju raširene ruke i noge, suprotno su okrenuti, a lopta se nalazi između likova u „zraku“, što može prikazivati akciju kretanja.

Reprodukcija 14. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica D.B)

Fotografirala Iva Novak ©

2.3.4. Emotivna proporcija

Emotivna proporcija je pojava u kojoj dijete povećava sve što je njemu bitno bez obzira na stvarnu veličinu, a ostale predmete i ljudske likove koji su za njega manje bitniji, crta kao manje. Svako dijete ima percepciju da je škola veća od učiteljice, da je cvijeće manje od škole. Ponekad djeca sa svojim likovnim radovima prikazuju svoja stajališta i osjećaje. Na primjeru reprodukcije 15., učenica četvrtog razreda slika cvijeće raznih boja. Na satu likovne kulture tema je naslikati školski okoliš. Učenica je ovom slikom izrazila svoje stajalište i osjećaje. Svi učenici tog razreda naslikali su tlocrt školske zgrade, parking, nogometno igralište i slično, ali ova učenica je naslikala cvijeće. Zašto? Dječji crtež ne govori nam samo o naslikanom školskom okolišu već i o samom djetetu. Dijete okolinu gleda svojim očima te ju raspoređuje prema svojim interesima (Grgurić i Jakubin, 1996).

Reprodukcija 15. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica I.M) Fotografirala Iva Novak ©

2.3.5. Prevaljivanje oblika

Na reprodukciji 16., možemo primijetiti da učenik slika figure na donjem rubu plohe papira. Stablo se nalazi u prostoru neba, dok je sunce u desnom gornjem kutu. Oba motiva se nalaze u gornjoj polovici plohe papira. Stablo i kuća imaju tendenciju prevaljivanja, a motivi položeni desno od stabla su prevaljeni. Primjećujemo da igralište zauzima središnji dio. Skoro svi motivi su ukošeni, pa dolazi do pretpostavke da je učenik prilikom izrade rada okretao papir kako bi lijepio oblike. U ovoj fazi se javlja prevaljivanje oblika što u svojoj knjizi navode: „Oblici i ljudski likovi na slikama stvaraju dojam prevaljenih na tlo“. (Grgurić i Jakubin, 1996).

Reprodukcija 16. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor T.)

Fotografirala Iva Novak ©

2.3.6. Rasklapanje oblika

Kada dijete crta jedan te isti predmet iz različitih gledišta istovremeno pokazuje ono što mu je važno. Rasklapanje oblika često možemo pronaći u prikazu zgrada. Na crtežu je prikazana zgrada koju je učenik nacrtao s prednje i bočne strane. Desni dio zgrade je ostvaren na način obrnute perspektive.

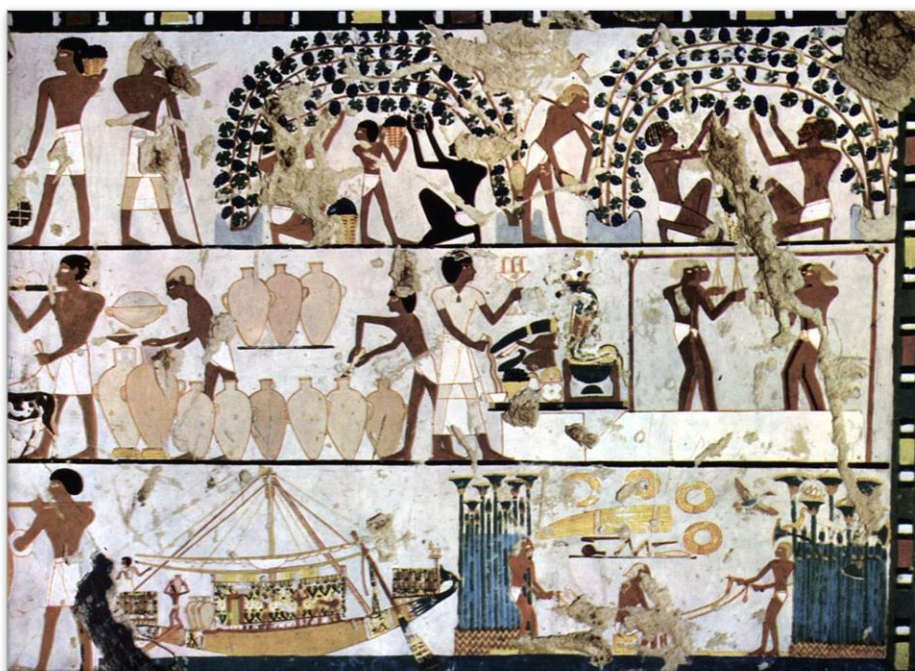

Reprodukcija 17. Autor nepoznat, naslov nepoznat, kombinirana tehnika.

(<https://tz.valpovo.hr>)

2.3.7. Vertikalna perspektiva

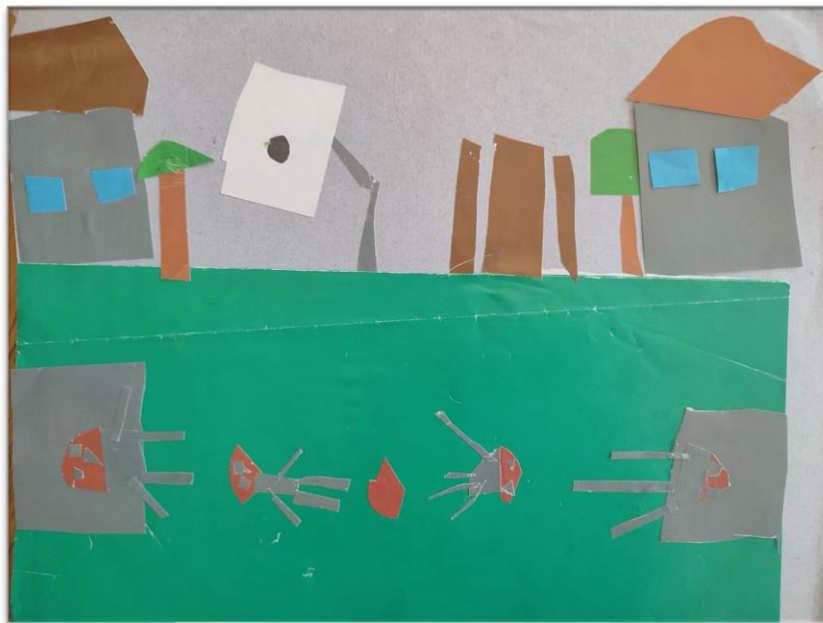
Metoda prikaza prostora u kojoj vladat plohe nazivamo vertikalnom perspektivom. Vertikalnom perspektivom trodimenzionalni prostor prikazuje se na dvodimenzionalnoj slici. Kuće koje se nalaze u stvarnosti jedna iza druge slaže se na površini jedno iznad drugoga, po visini, odnosno vertikalno. Kada dijete prikazuje prostor u prvi plan stavlja donji dio slike, a ono što je prostorno dalje od njega stavlja u gornji dio slike. Na isti su se način služili stari Egipćani prilikom slikanja ljudi u prostoru, njihovih običaja, rada, vjerovanja, što se vidi na reprodukciji broj 18., na slici iz grobnice u Dolini kraljeva, Teba.

Reprodukcija 18. Egipatska slika na zidu iz grobnice u Dolini kraljeva, Teba. Oko 1500. pr. Kr
(<https://upload.wikimedia.org>)

2.3.8. Obrnuta perspektiva

Motivi koji se protežu u daljinu, uočavamo prividno lomljene i deformirane kutove za koje znamo da su pravi. Obrnuta perspektiva prikazuje zadnju, udaljeniju plohu veću od prednje. Grgurić i Jakubin (1996) obrnutu perspektivu tumače kao iskrivljavanje viđenog. Paralelne linije crtaju se ukoso, ali tako da se čuva njihova paralelnost. Na reprodukciji 19., možemo primijetiti kako je učenik naslikao dvije škole, dva stabla, te četiri igrača okrenutih jedni prema drugima. Obrnuta perspektiva se vidi kod motiva desnog krova zgrade. Slika posjeduje elemente paralakse.

Reprodukcija 19. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor L.)

Fotografirala Iva Novak ©

2.3.9. Poliperspektiva

Djeca vide različite objekte na svoj način. Dijete prikazuje objekte s različitih strana, kutova i stajališta. Često na likovnim radovima mogu se pojaviti predmeti i likovi gledani odozgo, a drugi frontalno ili sa strane. Učenik ovdje crta školsku zgradu, parking i nogometno igralište odozgo, a automobil, stolica i skakaonica se pojavljuju s pogledom sa strane. Prema načelima i primjenom slikanja na način poliperspektive, kako su je primijenili kubisti u svojim slikama, isti način poimanja prostora može se primijeniti i u analizi ovoga dječjeg rada. Pogledi iz različitih kutova, mogu sugerirati poliperspektivu u njenoj srži poimanja.

Reprodukcija 20. „Moj školski okoliš“, pastele (3. razred OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.M)

Fotografirala Iva Novak ©

2.4. Marijan Richter

Marijan Richter je slikar, esejist i likovni pedagog. Moto njegovog nastavnog rada je da kreativnost učenika prethodi kreativnosti nastavnika. Njegova likovna istraživanja govore o motivaciji nastavnika. Sudjelovao je na više od osamdeset izložbi u Hrvatskoj i inozemstvu, od čega je četrdeset puta izlagao samostalno.

Reprodukcija 21. Marijan Richter: „Portret“, fotografija (<https://i0.wp.com/ns-dubrava.hr>)

Učenje i igra su usko povezani, učenje kroz igru jedno je od kvalitetnijih učenja, posebice u likovnoj kulturi. Priprema za izvođenje sata Likovne kulture, kao i svaka priprema za svaki nastavni predmet započinje motivacijom. Na samom početku sata cilj nastavnika je zainteresirati učenike za rad. Dobra motivacija potiče inventivnost. Djeca mlađeg uzrasta imaju manje problema u radu po promatranju jer njihov likovni izraz nije opterećen načinu prikazivanja. Djeca kasnije mogu dovesti u pitanje vlastitu odgovornost i sumnju prikazivanja svog likovnog djela. Ako nastavnik motivira djecu i preusmjeri pažnju učenika od predmeta crtanja na likovni problem djeca se mogu izražavati svojom vlastitom kreativnošću. Potrebno ih je zainteresirati na samom početku sata kako bi uspješno odradili svoj likovni zadatak.

Primjer učenika sedmog razreda OŠ Prečko pod mentorskim vodstvom nastavnika Marijana Richtera je crtanje bicikla. Zadatak je crtanjem olovke ispričati likovnu priču čiji akteri će biti međuprostori. Važno je posvetiti pažnju na gradnju prostora umjesto na linije. Zadatak koji je zadan učenicima nije nacrtati bicikl, nego istražiti teren. Richter govori kako je crtanje šetnja, turističko razgledavanje, a može biti i urbanističko planiranje, ili pak vrtlarstvo uređivanje parcela u povrtnjaku ili parku. Djeca su se

trebala posvetiti likovnim događajima, mjestu gdje se nalazi likovni motiv, odnosno bicikl. Svi učenici napravili su zanimljive likovne radove, navodio ih je kao da prvi puta vide bicikl. Konačan rezultat crteža razvijao se organski te je ispunio najviše kriterije likovnosti; ekonomičnost, funkcionalnost i ergonomičnost. Ovim primjerima pokušalo se ukazati na važnost metaforičkog transfera u posredovanju motiva i likovnog sadržaja u nastavi. Poticanje kreativne mašte kod učenika je jedna od bitnijih stvari u nastavi. (Richter, 2020). Prema Richteru, fenomen paralaksa se očituje u crtanju metalne mreže tj., žica i međuprostora na motivima košara koje vise na volanima bicikla.

Reprodukcija 18. „Bicikli“, 7. razred, OŠ Prečko iz: Marijan Richter (2020): „ovo nije bicikl“. Katalog izložbi. Galerija LU. Gospić: likovna udruga lika.

(<https://nstgospic.unizd.hr>)

3. Praktični dio

3.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati na koji način učenici razredne nastave percipiraju i likovno izražavaju svoj zamišljeni školski okoliš na dvodimenzionalnoj plohi te usporediti postoji li razlika u prikazu prostora između likovnih radova učenika iste dobi te učenika različite dobi.

3.2. Hipoteze

- H-1 Prevaljivanje oblika češće se pojavljuje u likovnim radovima učenika 1. razreda nego u likovnim radovima učenika 4. razreda
- H-2 Učenici će najčešće koristiti vertikalnu perspektivu
- H-3 Učenici će koristiti iste načine prikazivanja prostornih odnosa bez obzira na tehniku

3.3. Zadaci istraživanja

Utvrđiti pojavljuje li se prevaljivanje oblika češće u likovnim radovima učenika 1. razreda nego u likovnim radovima učenika 4. razreda.

Utvrđiti koriste li učenici najčešće vertikalnu perspektivu.

Utvrđiti koriste li učenici iste načine prikazivanja prostornih odnosa bez obzira na tehniku

3.4. Varijable

Zavisne: dob učenika, tehnika

Nezavisne: spol, motiv kao poticaj

3.5. Uzorak

Dio istraživanja proveden je u prvom razredu Osnovne škole Veruda, Pula, a dio istraživanja u Osnovnoj školi August Cesarec Špišić, Bukovica, PŠ Bušetina.

Istraživanje je trajalo od 15. ožujka do 15. travnja 2022. godine. U istraživanju je sudjelovalo 18 likovnih radova.

3.6. Mjerni instrument

Kao mjerni instrument u istraživanju su korišteni modeli i elementi tj. dječji likovni radovi.

3.7. Pisana priprema

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Integrirani preddiplomski i diplomski učiteljski studij

Akademska godina: 2021./2022.

PISANA PRIPREMA ZA PREDAVANJE IZ NASTAVE LIKOVNE KULTURE

Motiv: Moj školski okoliš

Studentica: Iva Novak

Pula, ožujak 2022.

ŠKOLA, RAZRED:	1.,2.,3.,4. razred	NADNEVAK:	
STUDENTICA:	Iva Novak	REDNI BROJ SATA:	

PRIPRAVA ZA SAT LIKOVNE KULTURE

NASTAVNA CJELINA:	PROSTOR
NASTAVNA TEMA:	MOJ ŠKOLSKI OKOLIŠ

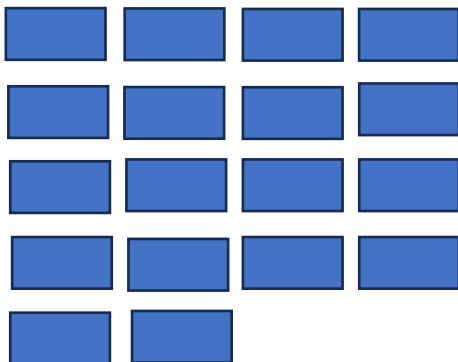
NASTAVNA JEDINICA
LIKOVNO PODRUČJE: Slikanje, crtanje MOTIV: Moj školski okoliš LIKOVNI JEZIK/KLJUČNI POJMOVI: Ploha, boja, geometrijski i slobodni likovi LIKOVNO-TEHNIČKA SREDSTVA I LIKOVNE TEHNIKE: kolaž papir, flomasteri, vodene boje, pastele

ISHODI UČENJA:	Učenik prepoznaje umjetnost kao način komunikacije i odgovara na različite poticaje likovnim izražavanjem.
ZADATCI: a) obrazovni b) funkcionalni c) odgojni	a) Učenik odgovara likovnim i vizualnim izražavanjem na razne vrste poticaja. Učenik, u stvaralačkom procesu i izražavanju koristi: likovni jezik (geometrijski i slobodni likovi, kontrast, ritam), iskustvo b) Učenik opisuje svoj rad, uspoređuje svoj rad i rad vršnjaka, također procjenjuje elemente likovnog jezika. Učenik primjećuje odnos na vlastitom radu i radu vršnjaka. c) Učenik prepoznaje svoju školu iz zraka, razlikuje, geometrijske i slobodne likove te ih primjenjuje u radu. c) iskustvo rada tehnikom, učimo ih elementima likovnog jezika
NAČIN RADA:	prema promatranju
METODE RADA:	razgovor, demonstracija, analitičko promatranje, variranje, građenje
OBLICI RADA:	frontalni, individualni
SREDSTVA I POMAGALA:	Kolaž, papir, škare, ljepila, papir iz mape
KORELACIJA:	Priroda i društvo, Matematika
CILJ:	Razvoj mašte i kreativnosti

TIJEK NASTAVNOG SATA	NAPOMENA
<p>1. PRIPREMA</p> <p>Priprema se materijal i pribor za rad. Učenicima sami postavljaju zaštitni najlon za klupu.</p> <p>Priprema se pribor za rad. 1. razred – kolaž papir, 2. razred – flomastere, 3. razred – pastele, 4. razred – vodene boje. Tijekom pripreme imenujemo predmete koje ćemo rabiti. Govorim da ćemo virtualno hodati našim ulicama i oko naše škole. Slijedi razgovor o okolišu naše škole. Nakon toga pokazujem im fotografiju naše škole. Zatim s učenicima ponavljam gradivo iz matematike, kakvi su to i koji su geometrijski likovi, a kakvi su slobodni likovi. Pomoću Google Earth-a se približimo školi na dovoljnu udaljenost da se može zaključiti namjena pojedinih dijelova prostora. Uvježbavanje snalaženja možemo provoditi uporabom pojmova gore, dolje, lijevo, desno. Primjerice - <i>Prepoznaješ li dvoranu?</i> Prikažite školu i prostor oko nje geometrijskim i slobodnim likovima.</p> <p>2. MOTIVACIJA</p> <p>Zamisli da istražuješ teren gdje ćeš prikazati školu i prostor oko nje geometrijskim i slobodnim likovima. <i>Kakve bi oblike i boje papira koristili za pojedini dio prostora? Što bi se moglo promijeniti i poboljšati?</i> Opiši. Koji bi se sadržaj mogao dodati da učenicima bude još ljepše provoditi vrijeme oko škole u igri i odmoru. <i>Kako bi se prostor mogao uljepšati?</i> Učenici navode svoje prijedloge. Za svaki od njih procjenjujemo odgovara li namjena stvarnim potrebama školskoga okoliša. Tijekom razgovora potičemo učenike na razmišljanje, argumentiranje svojega mišljenja ili suprotnih stavova.</p> <p>3. NAJAVA ZADATKA</p> <p>Najavljujemo istraživanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Danas ćete s određenim tehnikama slikati i crtati „moj školski okoliš“</i> <p>4. OSTVARENJE ZADATKA</p> <p>Učenici samostalno rade. Pažljivo promatraju reprodukciju na pametnoj ploči i slikaju svoje okruženje. Pritom, po potrebi, skreće se pozornost na promatranje i uočavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Pazi, pogledaj pažljivije kakva je naše dvorište školsko dvorište?</i> - <i>Što se sve nalazi na našem školskom dvorištu?</i> 	<p>Poželjno je da učenici imaju flomaster koji je na jednoj strani tanji, a na drugoj deblji.</p> <p>Uputiti učenike da nakon što završe s crtanjem pojedinom flomasterom dobro zatvore poklopac flomastera, te se pobrinu za ostatak pribora.</p>
<p>5. ANALIZA I VREDNOVANJE LIKOVNOG PROCESA I PRODUKATA</p> <p>Postavljamo sve učeničke radove na ploču. Učenici pažljivo promatraju i odgovaraju na pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Kojom ste tehnikom danas radili?</i> - <i>Koji je bio motiv?</i> - <i>Analiza likovnog jezika.</i> 	

PLAN PLOČE

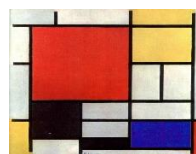
UČENIČKI RADOVI

REPRODUKCIJA

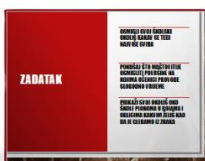
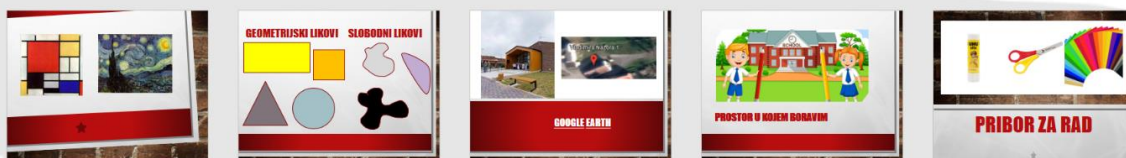

Vincent Van Gogh: „Zvezdana noć“, ulje na platnu 1889.

Piet Mondrian: "Kompozicija" 1921.

PRILOZI

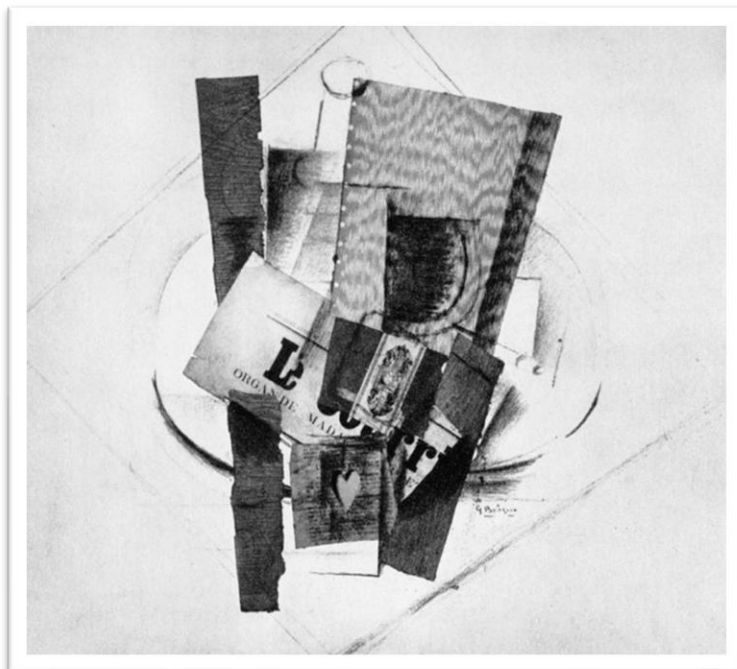
3.8. Likovne tehnike

Istraživanje je provedeno u razrednoj nastavi. Svaki razred dobio je zadatak da naslika školski okoliš različitom tehnikom. Prvi razred slikao je tehnikom kolaž, drugi razred je crtao flomasterima, treći razred pastelama, a četvrti razred vodenim bojama. Cilj istraživanja je bio ispitati na koji način učenici prikazuju prostor u likovnom izražavanju. Istraživanje je nastalo od ukupno 18 radova učenika razredne nastave. Kriterij za odabir radova je raznovrsnost. Neki učenici su prikazali prostor istim elementima, ali s drugačijim detaljima i kompozicijom.

3.8.1. Kolaž

Riječ kolaž dolazi od francuske riječi *collage* što znači lijepljenje. (*Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.*)

Kolaž je slikarska tehnika kod koje je kompozicija u cijelosti ili djelomično izrađena od lijepljenih komada papira, novina, tkanina, fotografija i dr. Oko 1912. godine kolažem su se prvi služili kubisti, kasnije je kolaž tehnika postala omiljeno sredstvo likovnog eksperimentiranja dadaizma, nadrealizma i pop – arta.

Reprodukcija 19. G. Braque, „Le Courrier“, kolaž, 1914., Philadelphia, Museum of Art
(<https://www.enciklopedija.hr>)

3.8.2. Flomasteri

Flomasteri se proizvode u različitim bojama i nijansama. Bez obzira na pritisak uvijek daju linije jednake debljine, ali ako želimo crte različite debljine možemo se koristiti flomasterima različite debljine. Mogu biti transparentni, te se može bojati jedan preko drugog. Flomaster je punjen tekućom tintom. Pojavljuje se polovinom 20. stoljeća i razlikuje se od drugih crtačkih tehnika po tome što uvijek ostavlja jednak debeo trag. Svrstavamo ih u crtačku tehniku.

Reprodukcija 20. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. Razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica I.G) Fotografirala Iva Novak ©

3.8.3. Pastele

Pastela dolazi od talijanske riječi *pastello*, što znači pasta. Pastel je slikarska tehnika koja je nastala miješanjem boje u prahu s vezivom. To je tehnika koju ubrajamo u crtačku i slikarsku, zovemo ju granična tehnika. U slikarstvu se koristi kao suha boja u obliku olovke ili krede. Suhi potezi boje u štapiću mogu se nanositi na različite načine.

Reprodukcija 21. „Moj školski okoliš“, pastele 3. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor L.A)

Fotografirala Iva Novak ©

3.8.4. Vodene boje

Vodene boje nazivaju se još i akvarel. To su boje čiji je pigment mljeven i povezan vezivom. Boje su smještene u posudicu i topive su u vodi, ime su dobile po riječi lat.*aqua* što znači voda. Dodavanjem više vode omjer pigmenta boje je manji, boja postaje rjeđa i bljeđa. Gušćim dodavanjem pigmenta boja postaje gušća, tamnija i intenzivnija.

Reprodukcija 22. Danijel Žabčić: "Portal", akvarel 1993.,
<https://encrypted-tbn0.gstatic.com>

3.9. Rezultat istraživanja

U ovom dijelu diplomskog rada analizirani su dječji likovni radovi. Analize su podijeljene na analizu radova učenika razredne nastave po dobi, odnosno razred koji pohađaju. Postavljene su tri hipoteze:

- H-1 Prevaljivanje oblika češće se pojavljuje u likovnim radovima učenika 1. razreda nego u likovnim radovima učenika 4. razreda
- H-2 Učenici će najčešće koristiti vertikalnu perspektivu
- H-3 Učenici će koristiti iste načine prikazivanja prostornih odnosa bez obzira na tehniku

Proučavajući crteže učenika primijetila sam veliku razliku u dječjem stvaralaštvu. Pojedini crteži su ostvareni tako da je zadana ploha bojana određenom bojom na način povlačenja crte do crte, dijete je uložilo puno truda u pokrivanje ploha bojom. Motive koje su crtali učenici organizirali su po sredini papira ili po cijelom papiru. Svaki učenik prikazuje školski okoliš onako kako ga on vidi. Većina učenika prikazali su tlocrt školskog okoliša. Kod prikaza ljudskih likova učenika ili učiteljica, veličine njihove se u stvarnosti podudaraju, no nisu uvijek realne. Učenici su prikazivali neke detalje školskog okoliša kao što je to parking, nogometno igralište, cvijeće.

Što se tiče organizacije oblika po papiru, kod svakog učenika je različita. Većina učenika iskoristila je cijelu plohu papira tijekom slikanja školskog okoliša.

Reprodukcija 23. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica M.T) Fotografirala Iva Novak ©

Neki učenici su se posvetili detaljima kao što je nogometna mreža, školski ulaz, učenici. Učenica prvog razreda (reprodukcija.24) pomoću tehnike kolaž papir slikala je likove s pogledom ispred i iza, koji su međusobno povezani. Na slici možemo primijetiti izraze lica učenika i mnoge druge detalje. Elementi pojma paralakse su vidljivi u slici, autorica je naslikala sebe u pokretu i komunikaciji s drugom djevojčicom.

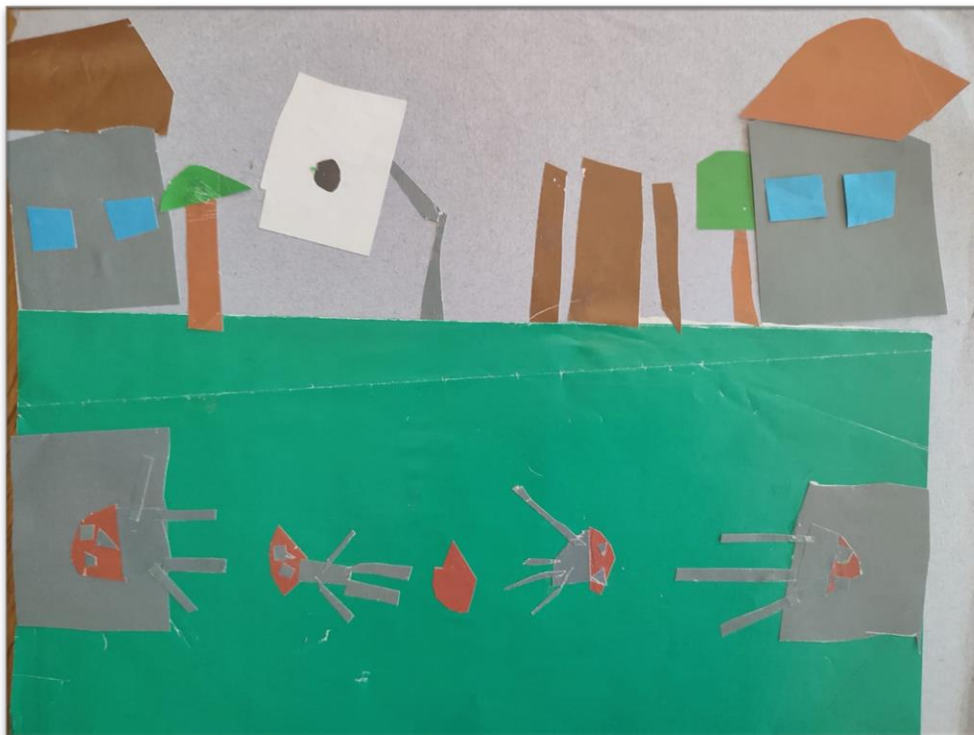
Reprodukcija 24. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica L.B.)

Fotografirala Iva Novak ©

3.10. Analiza dječjih radova

3.10.1. Prvi razred

Na reprodukciji 25., uočavamo vertikalnu perspektivu i prevaljivanje oblika. Likovi koji se igraju na nogometnom igralištu potvrđuju hipotezu H-1 koja tvrdi da se prevaljivanje oblika najčešće se pojavljuje u likovnim radovima učenika 1. razreda, više nego u likovnim radovima 4. razreda. Na sredini plohe papira nalazi se nogometno igralište. Škola i priroda koja ju okružuje nalaze se na vrhu plohe papira. Objekti su podjednake veličine. U prostoru se nalaze škola, koš, drveća i igralište.

Reprodukcija 25. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, Autor L.)

Fotografirala Iva Novak ©

Na reprodukciji 26. uočava se vertikalna i natruhe geometrijske perspektive. Djeca i koš s lijeve strane slike prikazani su jedno ispred drugoga, a s lijeve strane na slici djeca su prikazana jedan ispred drugoga što potvrđuje hipotezu H-2. Geometrijska se perspektiva uočava na učeničkom radu. Škola je prikazana s pogledom na pročelje. Slika sadrži dosta motiva, kao što su igrači, sunce, prozori na kući, nogometna lopta, koš.

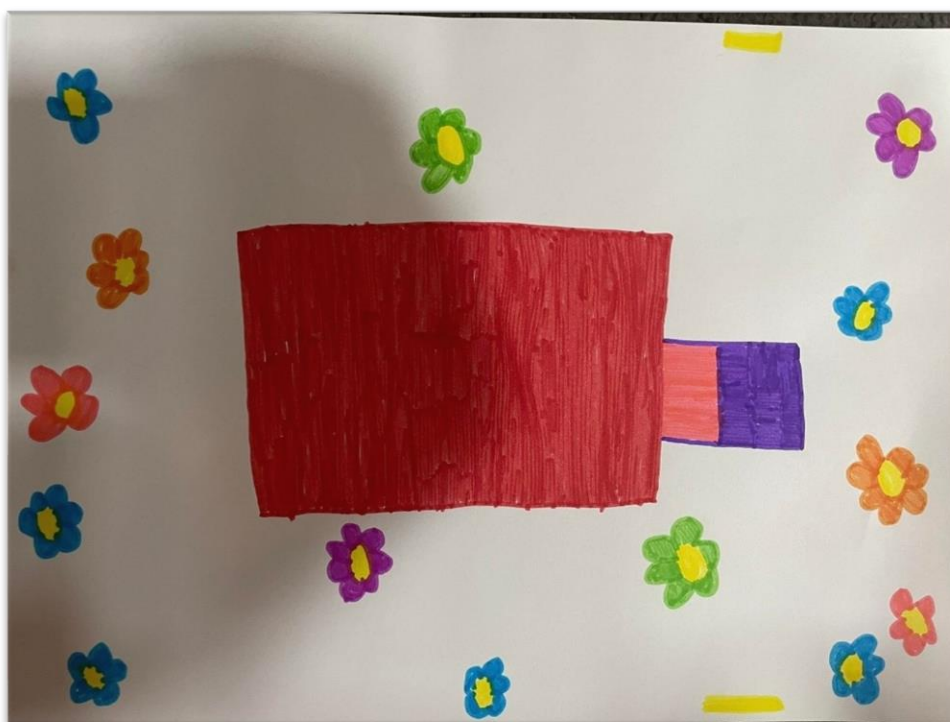

Reprodukcija 26. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica E.F.)

Fotografirala Iva Novak ©

3.10.2. Drugi razred

Reprodukcija 27., prikazuje tlocrt škole. Na crtežu se ne vidi raspored prostorija. Likovna tehnika su flomasteri. Na crtežu možemo primijetiti razne cvjetove u veselim kontrastima čime možemo zaključiti da se dijete osjeća sretno i sigurno u školi. Tlocrt je nacrtan iz ptičje perspektive. Na sredinu papira smještena je škola koja je nacrtana u obliku pravokutnika. Na ovom crtežu možemo potvrditi hipotezu H-3 gdje učenici iste načine prikazivanja prostornih odnosa primjenjuju bez obzira na tehniku. Svi učenici 2. razreda koriste isti način prikazivanja prostora, dok se učenici 1. razreda razlikuju te koriste više vertikalnu perspektivu čime potvrđujemo H-1.

Reprodukcija 27. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica T.G) Fotografirala Iva Novak ©

Na reprodukcijama 28. i 29., nalaze se crteži od dva brata. Na reprodukciji 28., učenik crta školu u središtu plohe papira, te se služi crnom i tamnom bojom. S lijeve i desne strane nalaze se parkinzi za automobile, ostatak rada ispunjen je tako da prikazuje travnatu površinu. Učenik je koristio geometrijske oblike. Površina papira konkretan je prostor u kojem učenici mogu unijeti neku svoju predodžbu u manjem ili većem prostoru. Na reprodukciji 29., možemo primijetiti da je nogometno igralište veće od škole i zauzima skoro polovicu plohe papira. Škola je nacrtana u tamnim, crnim bojama sa žutim stepenicama. Crteži su nacrtani iz ptičje perspektive čime potvrđujemo hipotezu H-3.

Reprodukcija 28. „Moj školski okoliš“, tehnika- flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.B.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 29. „Moj školski okoliš“, tehnika – flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor D.B.) Fotografirala Iva Novak ©

3.10.3. Treći razred

Dijete različite objekte promatra i prikazuje istodobno s različitih strana, gledališta i stajališta. Neki predmeti su prikazani paralelno, neki frontalno, odozgo i sa strane. Dijete ne brine o tome kako su prostorije stvarno postavljene i povezane već mu je bitno da pripadaju jednoj cjelini. Na reprodukciji 30., možemo primijetiti da se škola nalazi u središtu plohe papira, a desno od škole su cvjetovi, stol i stolice. Primjećujemo nogometno igralište koje se nalazi u desnom kutu, dok se u lijevom kutu nalazi koš i bazen. S lijeve strane nalaze se parkinzi i automobil. Učenik je dio crteža crtao vertikalnom perspektivom, a dio kao tlocrt i prevaljivanjem čime možemo potvrditi hipotezu H-3. Elementi pojma paralakse su vidljivi u crtežu.

Reprodukcija 30. „Moj školski okoliš“, pastele (3. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.M)
Fotografirala Iva Novak ©

3.10.4. Četvrti razred

Na reprodukciji 31., učenica na središtu plohe papira prikazuje školu u zelene boji, svi putevi koji se nalaze oko škole vode u školu. Učenica koristi ptičju perspektivu prilikom stvaranja slike. Potvrđuje se hipoteza H-3.

Reprodukcija 31. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica B.O) Fotografirala Iva Novak ©

Na Reprodukciji 32., likovni rad znatno se razlikuje od radova ostalih učenika četvrtog razreda. Razlikuje se u položaju elemenata. Škola i cvijeće stoje vertikalno, dok su ostali učenici četvrtog razreda slikali školski okoliš iz ptičje perspektive. Učenik je prikazao njemu najbitnije stvari u školskom okolišu, slikajući motive bočno. Uočava se zelena linija tla, koja je podignuta s ruba papira te vodoravno nizanje elemenata kod motiva kuće i četiri stabla.

Reprodukcija 32. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor I.K) Fotografirala Iva Novak ©

4. Zaključak

Prostor je sve ono što nas okružuje. Učenici većinu dana provedu u školi i školskom dvorištu, to je dio njihove svakodnevnice. Promatramo sve oko sebe bilo to namjerno ili slučajno. Neki elementi prostora ostaju nam u dugoročnom pamćenju. Većina učenika nije izostavila parking i nogometno igralište, to je prostor koji vide svakodnevno prilikom ulaska u školu. U ovom radu vide se percepcije vanjskog prostora kada se oslanjaju na svoje sjećanje i sliku prostora. Neki učenici zamislili su svoj školski okoliš kao livadu punu cvijeća, trave, dok kod nekih veći dio zauzima nogometno igralište.

Odabrana skupina za istraživanje je skupina djece razredne nastave. Analizom likovnih radova učenici su došli do zaključka da su neki crtali samo jedan dio prostora, dok su neki obratili pozornost i na ulice i kuće koje se mogu pronaći u blizini škole. Učenici su zaključili da su promijenili detalje i raspored elemenata u prostoru od onoga kako zaista jest. Ovaj zaključak je bio očekivan jer su učenici imali mogućnost da nacrtaju svoj školski okoliš kakav bi oni voljeli da bude.

Razumijevanje prostora kod učenika treba poticati i voditi prema vlastitom razumijevanju kroz istraživanje svijeta oko sebe. U ovom istraživanju učenici su istraživali prostor oko sebe kroz vlastitu maštu i imali su mogućnost predočiti to na papir. Učitelj je onaj koji treba svakodnevno poticati kreativnost i maštu kod djece. Učenike bi trebalo više poticati na prikaz motiva koji se odnose na prostor kako bi izbjegli šablonski prikaz prostora. Likovni izraz razvija se iz godine u godinu. Likovni izraz učenika znatno se razlikuje u prvom i četvrtom razredu.

SAŽETAK

Prostor je sve ono što nas okružuje. Učenici većinu dana provedu u školi i školskom dvorištu, to je dio njihove svakodnevnice. Promatramo sve oko sebe bilo to namjerno ili slučajno. Neki elementi prostora ostaju nam u dugoročnom pamćenju. U ovome diplomskom radu prikazan je i objašnjen prikaz prostora u umjetnosti i crtežima djece.

Slikari prikazom prostora na plohi bave se provođenjem višedimenzionalne stvarnosti u sliku ili crtež. U prostoru je važno orijentirati se i spoznati gdje se netko ili nešto nalazi. Prostor doživljavamo kroz tri dimenzije: širinu, dužinu i visinu. Crtež je način univerzalnog izražavanja u likovnoj umjetnosti i stariji je od pisma. Možemo zaključiti da je crtež prva pojava u likovnoj umjetnosti. Tijekom povijesti umjetnosti umjetnici su koristili različite načine prikazivanja prostora. Metoda prikazivanja prostora na plohi naziva se perspektivom. Prikaz prostora razlikuje se u različitim povijesnim razdobljima.

Crtež je grafički prikaz oblika na nekoj površini kao i slika predmeta ili pojava rađena s pomoću crtačkog materijala i pribora. Oblici se u crtežu prikazuju crtom (linijom), obrisom i mrljom. Dječji crtež može poslužiti kao pokazatelj dječjeg razvoja. Svako dijete je različito u likovnom izražaju. Prikaz prostora u crtežu djece može biti djetetov pokazatelj razumijevanja okoline, unutarnjih iskustava, strahova, osjećaja i stavova.

Cilj ovog rada je proučiti prikaz prostora u umjetnosti i crtežima djece, istražiti prikaz prostora kroz različite crtačke tehnike u razrednoj nastavi i informirati se o važnosti prikaza prostora u umjetnosti i crtežima djece.

Istraživanje je provedeno u razrednoj nastavi. Svaki razred dobio je zadatak da naslika školski okoliš različitom tehnikom. Prvi razred slikao je tehnikom kolaž, drugi razred flomasterima, treći razred pastelama, a četvrti razred vodenim bojama. Cilj ovog rada je proučiti prikaz prostora u umjetnosti i crtežima djece, istražiti prikaz prostora kroz različite crtačke tehnike u razrednoj nastavi i informirati se o važnosti prikaza prostora u umjetnosti i crtežima djece.

Ključne riječi: *prostor, učenici razredne nastave, istraživanje, dječji likovni radovi, umjetnost*

SUMMARY

Space is everything that surrounds us. Students spend most of their day at school and in the schoolyard; it is part of their everyday life. We observe everything around us, whether intentionally or accidentally. Some elements of space remain in our long-term memory. This paper will introduce and explain the representation of space in children's art and drawings. By representing space on a surface, painters deal with the implementation of multidimensional reality in a painting or drawing. In space, it is important to orient ourselves and know where someone or something is. We experience space through three dimensions: Width, Length and Height. Drawing is the universal form of expression in the visual arts and is older than writing. Therefore, we can conclude that drawing is the first appearance in visual art. Throughout the history of art, artists have used different ways of representing space. The method of representing space on a surface is called perspective. The representation of space differs in different historical periods. A drawing is a graphic representation of a shape on a surface, as well as an image of an object or phenomenon made using drawing materials and accessories. Shapes are represented in drawing with a stroke (line), an outline and a dot. A child's drawing can serve as an indicator of the child's development. Each child is different in his or her artistic expression. The representation of space in children's drawings can be an indicator of the child's understanding of his or her environment, inner experiences, fears, feelings and attitudes.

The purpose of this paper is to investigate the representation of space in children's art and drawings, to explore the representation of space through different drawing techniques in the classroom, and to learn about the meaning of the representation of space in children's art and drawings. The investigation was conducted in the classroom. Each class was given the task of painting the school environment using a different technique. The first class painted with the collage technique, the second class with markers, the third class with pastels and the fourth class with watercolors. The purpose of this paper is to investigate the representation of space in children's art and drawings, to investigate the representation of space through different drawing techniques in the classroom, and to learn the meaning of the representation of space in children's art and drawings.

Keywords: *space, students in the classroom, research, children's artwork, art*

5. Literatura

Knjige:

Grgurić, J., Jakubin, M. (1996): Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik. Zagreb: Educa.

Gombrich, E.H. (1999): Povijest i umjetnost. Zagreb: Golden marketing.

Farthing, S. (ur.) (2015): Umjetnost, vodič kroz povijest i djela. Zagreb: Školska knjiga.

Ivančević, R. (1996): Perspektive. Zagreb: Školska knjiga.

Jakovljević, S. (2004): Likovni 1-4. Zagreb: Profil.

Jakubin, M. (1999): Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Zagreb: Educa.

Izvori s interneta:

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole. Narodne novine: preuzeto 10.05.2022.

https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html

Kurikulum za međupredmetnu temu Održivi i socijalni razvoj. Narodne novine: preuzeto 10.05.2022.

https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_153.html

Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole. Narodne novine: preuzeto 10.05.2022.

https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html

Rodríguez Diego de Silva y Velázquez, „Las Meninas“. *Digitalizirana zavičajna zbirka Gradske knjižnice i čitaonice „Metel Ožegović“, Varaždin, 2023.* Varaždin POINT: preuzeto 15.05.2022.

<http://library.foi.hr/lib/autor.php?B=1&A=0000011971&H=>

Kolaž. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., preuzeto 29. 6. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32361>

Richter M. Elitna likovnost za svakoga: preuzeto 15.07.2022.

https://nstgospic.unizd.hr/Portals/51/20202021/Richter_izlozba_12_2020/katalog%20web.pdf

Richter, M. (2015): Metoda metafore u nastavi likovne kulture. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za nastavničke studije u Gospiću. UDK:371.3. (str. 115-125), preuzeto 29.06.2023.

Vukšinić, M. (2007): Prostor u dječjem likovnom izražavanju. Metodčki obzori 2 (2007). Preuzeto 29.06.2023.

Izvori reprodukcija:

Reprodukcija 1. André Derain, "Westminsterski most", ulje na platnu, 1905. (<https://encrypted-tbn0.gstatic.com>)

Reprodukcija 2. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“, Bušetina, autorica T.G.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 3. „Moj školski okoliš“, kolaž (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor A.Z.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 4. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor O.S.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 5. Meindert Hobbema: „Aleja u Middelharnisu“, ulje na platnu, 1689. (<https://upload.wikimedia.org>)

Reprodukcija 6. Pieter Brueghel stariji, „Žetva“, ulje na platnu, 1565. (<https://i.pinimg.com>)

Reprodukcija 7. Tople i hladne boje (<https://www.mamaklik.com>)

Reprodukcija 8. Rodríguez Diego de Silva y Velázquez „Las Meninas“, ulje na platnu, 1656. Preuzeto: 14.05.2022. (<https://sothebys.com>)

Reprodukcija 9. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijevih“, ulje na platnu, 1434. Preuzeto: 14.05.2022. (<https://3minutosdearte.com>)

Reprodukcija 10. Jan van Eyck, „Portret Arnolfinijev“, ulje na platnu, 1434. Preuzeto: 29.06.2023 (<https://www.thecollector.com/arnolfini-portrait-theories-analysis/>)

Reprodukcija 11. Konture šaka u pećini, Meksiko, preuzeto: 25.06.2022. (<https://encrypted-tbn0.gstatic.com>),

Reprodukcija 12. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor K.K.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 13. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor B.R) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 14. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica D.B) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 15. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica I.M) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 16. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor T.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 13. (<https://tz.valpovo.hr/>)

Reprodukcija 14. Egipatska slika na zidu iz grobnice u Dolini kraljeva, Teba. Oko 1500. pr. Kr., preuzeto 01.07.2022. (<https://upload.wikimedia.org>)

Reprodukcija 15. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autor L.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 16. „Moj školski okoliš“, pastele (3. razred OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.M) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 17. Marijan Richter: „portret“, fotografija, preuzeto: 14.05.2022. (<https://i0.wp.com/ns-dubrava.hr/wp-content/uploads/2020/03/Marijan-Richter-portret.jpg?resize=340%2C519>)

Reprodukcija 18. „Bicikli“, 7. razred, OŠ Prečko iz: Marijan Richter (2020): „ovo nije bicikl“. Katalog izložbi. Galerija LU. Gospić: likovna udruga lika. Preuzeto: 20.06.2022. (https://nstgospic.unizd.hr/Portals/51/20202021/Richter_izlozba_12_2020/katalog%20web.pdf)

Reprodukcija 19. G. Braque, „Le Courier“, kolaž 1914., Philadelphia, Museum of Art, preuzeto:20.06.2022. (<https://encryptedtbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTQbIB3hXzNklh7JhpuzA0j7W1uQJ2yl4ODHIK97j5w&s>)

Reprodukcija 20. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. Razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica I.G) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 21. „Moj školski okoliš“, pastele 3. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor L.A) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 22. Danijel Žabčić: "Portal", akvarel 1993., <https://encrypted-tbn0.gstatic.com>

Reprodukcija 23. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica M.T) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 24. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica L.B.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 25. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, Autor L.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 26. „Moj školski okoliš“, kolaž papir (1. razred, OŠ Veruda Pula, autorica E.F.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 27. „Moj školski okoliš“, flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica T.G) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 28. „Moj školski okoliš“, tehnika- flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.B.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 29. „Moj školski okoliš“, tehnika – flomasteri (2. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor D.B.) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 30. „Moj školski okoliš“, pastele (3. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor P.M) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 31. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autorica B.O) Fotografirala Iva Novak ©

Reprodukcija 32. „Moj školski okoliš“, vodene boje (4. razred, OŠ „August Cesarec“ Bušetina, autor I.K) Fotografirala Iva Novak ©